

Geen tijd te verliezen

Waarom deze verkenning?

Het Impactteam corona & onderwijskwaliteit is door de PO-Raad opgericht om de negatieve impact van de coronacrisis op het primair onderwijs op de middellange en lange termijn te helpen verkleinen. Daartoe voorziet het team de PO-Raad gevraagd en ongevraagd van *evidence-informed* advies. Het team bestaat uit wetenschappers en onderwijsprofessionals en -bestuurders en wordt ondersteund door een meedenkpanel en expertgroepen. Dit maakt het mogelijk vanuit verschillende perspectieven naar vraagstukken te kijken en zo voor verdieping te zorgen. Een van die vraagstukken is onderwijstijd, vanwege de belangrijke maar complexe rol die de factor tijd speelt bij leeropbrengsten.

Op 17 mei 2021 kwam het corona-impactteam bij elkaar voor een verkenning van de vraag:

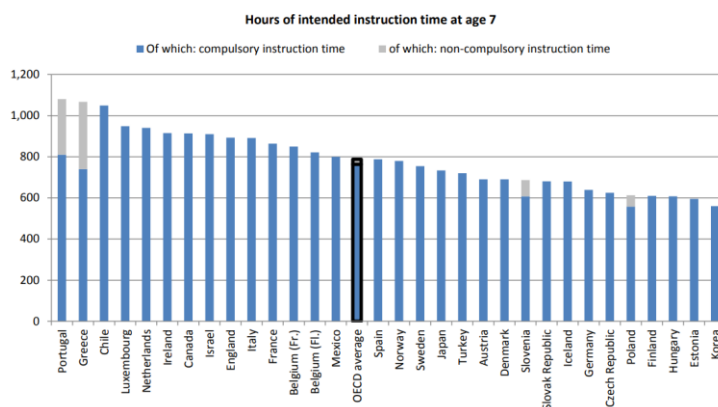
kinderen hebben in de coronaperiode lessen gemist; moet deze onderwijstijd ingehaald worden?

Op het eerste gezicht lijkt deze vraag misschien voorbij te gaan aan de essentie. Het gaat toch om wat kinderen op school leren, niet om het aantal uren dat ze daar doorbrengen? Bovendien hebben ze zich in die 'gemiste uren' ongetwijfeld op andere manieren ontwikkeld. Toch is het vraagstuk ingewikkelder dan dat. Dat komt doordat de factor tijd op allerlei manieren een rol speelt in hoe wij onderwijs vormgeven en kijken naar de selectie en daarmee de kansen van kinderen. In deze verkenning zetten we een aantal van die aspecten en daarmee samenhangende overwegingen op een rij.

De hoeveelheid geplande onderwijstijd is contextbepaald

Er is geen universele standaard voor onderwijstijd in het primair onderwijs. Sterker nog: uit een inventarisatie van de OECD blijkt dat er tussen landen op dit punt grote verschillen zijn.

Figure 2.2 Intended instruction time in public institutions at ages 7 and 15 (2014)

Op een schaal van veel naar weinig onderwijstijd zit Nederland duidelijk aan de linkerkant van het spectrum. Van de 32 vergeleken landen zijn er maar 4 die kinderen op 7-jarige leeftijd meer uren op school laten doorbrengen dan wij. En kijkend naar de plaats van landen op dit spectrum en hetgeen we (bijvoorbeeld uit internationaal vergelijkende onderzoeken) weten over de onderwijsprestaties in die landen, is er geen reden om aan te nemen dat de kwaliteit van het onderwijs evenredig is met de hoeveelheid geplande onderwijstijd.

Dit roept wel de vraag op waaróm wij in Nederland kinderen in de basisschoolleeftijd dan zoveel uren naar school laten gaan. Op het eerste gezicht zijn daar geen duidelijke argumenten voor.

Waarschijnlijk is het deels historisch bepaald en daardoor niet makkelijk te doorbreken: het vergt inspanning en goede argumenten om politieke overeenstemming te bereiken.

Tijd is van invloed op leeropbrengsten

Een andere vraag is of er een vaste relatie bestaat tussen de tijd die kinderen aan leren besteden en de opbrengsten waarin dat resulteert. In de effectiviteitsbeweging zijn in de loop van de decennia verschillende modellen gemaakt om de invloed van tijd op leren in kaart te brengen. Een daarvan is een formule die in 1963 is opgesteld door de Amerikaanse onderzoeker John Carroll. Hoewel het model een beperkte weergave is van een complexe werkelijkheid, laat het wel zien hoe de belangrijkste factoren die van invloed zijn op leeropbrengsten, met elkaar samenhangen.

$$\text{degree of learning} = f \left[\frac{\left(\begin{array}{c} \text{OTL or} \\ \text{Time allocated for learning} \end{array} \right) \times \left(\begin{array}{c} \text{Perserverance or percentage of} \\ \text{time actually spent engaged in} \\ \text{learning} \end{array} \right)}{\left(\begin{array}{c} \text{Aptitude or} \\ \text{Time actually needed to learn} \end{array} \right) \times \left(\begin{array}{c} \text{Quality of} \\ \text{instruction} \end{array} \right) \times \left(\begin{array}{c} \text{Ability to understand} \\ \text{instruction} \end{array} \right)} \right]$$

John Carroll (1963). A model of school learning. *The Teachers College Record*, 64(8), 723-723

Carroll onderscheidt vijf factoren die van invloed zijn op de mate van leren. Boven de streep zijn dit – weinig verrassend - de geplande onderwijstijd en de feitelijke tijd die leerlingen aan leren hebben besteed. Dan de factoren onder de streep: de leeropbrengsten nemen toe naarmate de kwaliteit van de instructie beter is én de leerling het vermogen heeft om a) sneller te leren en b) de instructie beter te begrijpen (een hoge verwerkingsnelheid en een hoge intelligentie gaan niet altijd hand in hand). Dit model laat dus zien dat het bij leeropbrengsten zowel gaat om de hoeveelheid tijd (kwantiteit) als de mate waarin die tijd ook goed wordt benut (kwaliteit).

Tijd is een bepalende factor in de selectie

In het Nederlandse onderwijssysteem is het leerstofjaarklassensysteem nog altijd dominant. We organiseren ons curriculum in de tijd: kerndoelen, eindtermen en toetsen zijn meestal gekoppeld aan een periode. Dat betekent automatisch dat tijd ook een factor is die meeweegt in toetsing en selectie. We onderzoeken niet óf leerlingen zich de beoogde kennis en vaardigheden eigen hebben gemaakt (competentiegericht toetsen), maar **de mate waarin hen dat is gelukt binnen de door ons aangegeven tijd** (gestandaardiseerd toetsen).

Een simpel voorbeeld van een competentiegerichte toets is het strikdiploma of het rijbewijs: een leerling haalt dat als hij of zij eraan toe is, de tijd die besteed is aan oefening, is niet bepalend voor het moment van toetsen. De overgang van PO naar VO vindt echter plaats op een vast moment. Dat betekent dat wij tijd laten meewegen in het schooladvies dat leerlingen ontvangen. Deze wijze van toetsen leidt ertoe dat we met het advies op de overgang PO/VO niet zeggen: 'dit is het schooltype dat voor jou het meest geschikt is', maar: 'dit is het schooltype dat voor jou nú het meest geschikt is'. Dit gaat voorbij aan het feit dat de ontwikkeling van kinderen niet langs vaste lijnen verloopt. Vooral laatbloeiers zijn in een gestandaardiseerd systeem in het nadeel. Ook kwetsbare leerlingen, waaronder leerlingen met ouders met een laag inkomen, hebben minder kansen op een passend schooladvies¹.

En toegepast op ons huidige vraagstuk: voor het verkleinen van de effecten van gemiste onderwijstijd op de kansen van leerlingen is een gestandaardiseerd overgangsmoment cruciaal. Als de adviezen en overgangen gebaseerd zijn op minder tijd, vallen ze naar verwachting lager uit. Dat is riskant voor alle leerlingen die vertraging hebben opgelopen, maar in grotere mate voor kwetsbare leerlingen, die relatief meer tijd hebben verloren.

Op korte termijn liggen interventies binnen het systeem het meest voor de hand

Een fundamentele oplossing voor dit vraagstuk is om over te gaan van een gestandaardiseerd onderwijssysteem op een systeem met een flexibelere inrichting. Als we in toetsing en selectie de factor 'tijd' uitschakelen – als leerlingen zich in hun eigen tempo kunnen ontwikkelen naar de kwalificatie die bij hen past – heeft onderwijstijd minder effect op de toekomstkansen van leerlingen.

De vraag is natuurlijk of een dergelijk systeem mogelijk en ook wenselijk is, gezien de verwachtingen vanuit de maatschappij en de arbeidsmarkt. De geschiedenis laat zien dat stelselwijzigingen moeizaam te realiseren zijn. Op korte termijn zijn hooguit aanpassingen binnen het stelsel te verwachten. Dat betekent dat we het antwoord op ons vraagstuk over de gemiste onderwijstijd ook

¹ https://www.poraad.nl/system/files/kansrijk_onderwijsstelsel.pdf

binnen het stelsel moeten zoeken. En dat begint met het onderzoeken in welke mate leerlingen van de gemiste onderwijstijd daadwerkelijk nadeel hebben ondervonden, en voor welke leerlingen dit minder het geval is.

De gemiste onderwijstijd heeft bij sommige leerlingen tot meer vertraging in cognitieve ontwikkeling geleid dan bij andere

Eerste analyses² tonen aan dat over de hele linie de vertraging in de cognitieve ontwikkeling van leerlingen deels lijkt te zijn ingelopen. Vooral voor spelling en rekenen is dit het geval. Voor begrijpend lezen is minder herstel zichtbaar. Tegelijkertijd laten de analyses zien dat de verschillen tussen leerlingen groter zijn geworden en dat kwetsbare leerlingen relatief meer vertraging hebben opgelopen. Bovendien is denkbaar dat effecten pas op langere termijn zichtbaar worden. Veel scholen hebben de leerstof de afgelopen periode zo compact mogelijk aangeboden, met een duidelijke focus op taal en rekenen.

De gemiste onderwijstijd heeft de brede ontwikkeling van leerlingen in het gedrang gebracht

Door de nadruk op taal en rekenen zijn andere delen van het aanbod op veel scholen tijdelijk naar de achtergrond verdwenen. Daarmee is de maatschappelijke opdracht om te werken aan brede vorming in het gedrang gekomen. Met brede vorming bedoelen we enerzijds een breed aanbod (naast taal en rekenen bijvoorbeeld ook zaakvakken, cultuur, muziek en beweging) en anderzijds een brede vaardigheidsontwikkeling (aandacht voor onderzoekend leren, samenwerken, persoonsvorming, enzovoort). De (gemiste) groei op deze gebieden laat zich minder makkelijk in kaart brengen dan de vertraging bij taal en rekenen, maar het is aannemelijk dat leerlingen ook op dit punt iets hebben gemist. Het is belangrijk dat we daar in de oplossingen oog voor hebben.

Waar compensatie nodig is, moet dat gebeuren vóór de selectie en de overgang naar het VO

In het hele vraagstuk rondom de gemiste onderwijstijd staat het belang van de leerling voorop. Kinderen mogen niet de dupe worden van het feit dat wij het Nederlandse onderwijssysteem rondom de factor tijd hebben gebouwd. Momenteel is de selectie op de overgang van PO naar VO sterk bepalend voor het vervolg van de onderwijsloopbaan van een leerling. Om te voorkomen dat leerlingen door gemiste onderwijstijd blijvend benadeeld worden, moeten we eventuele vertragingen dus zien te compenseren vóórdat de selectie plaatsvindt. En omdat een stelselwijziging niet reëel is, zullen we daarvoor oplossingen moeten zoeken binnen het huidige systeem.

² <https://www.poraad.nl/nieuws-en-achtergronden/onderzoeken-leervertragingen-deels-ingelopen-maar-cijfers-schetsen-geen>

In de oplossingen mag de druk niet op de leerlingen komen te liggen

Een belangrijk uitgangspunt voor de oplossingen is dat deze de kinderen niet extra belasten. Leerlingen hebben ook de afgelopen periode vol inzet aan school gewerkt. Het is aan ons om oplossingen te vinden die de vertraging compenseren zonder dat de druk naar de kinderen verschuift. Dat betekent dat de oplossing niet zonder meer kan liggen in het ophogen van de onderwijstijd (meer uren per week of kortere vakanties).

In plaats daarvan moeten we het zoeken in het slimmer en beter benutten van onderwijstijd: het intensiveren van het onderwijs, gedifferentieerd naar onderwijsbehoeften, zowel cognitief als sociaal. Het doel is dat de kinderen die het hardst zijn getroffen, het meest worden geholpen. Het gaat niet om gelijkheid (equality), maar op gelijkwaardigheid (equity). Ook de OECD³ benoemt dit als hoofdprincipe voor de aanpak van onderwijsherstel: 'Ensure equity and align resources with needs'.

Denkrichting voor het inlopen van cognitieve vertraging⁴

De belangrijkste factor voor het inlopen van cognitieve vertraging is de kwaliteit van de leraar (CAOP⁵). En dan in het bijzonder: de kwaliteit van de instructie. Ook in de eerdergenoemde formule van John Carroll is dit een belangrijke variabele. Investeren in betere instructie heeft een groot én blijvend effect.

Eveneens belangrijk is de kwaliteit van de differentiatie. Als de eerste analyses kloppen, hebben lang niet alle leerlingen in alle leerjaren evenveel cognitieve vertragingen opgelopen: er zijn ook leerlingen die de afgelopen periode hebben laten zien dat zij de leerkracht minder nodig hebben dan gedacht. Door bij die leerlingen kwaliteitsrijke zelfsturing te bevorderen, komt leerkrachtijd vrij die kan worden ingezet voor kinderen met grotere ondersteuningsbehoeften. Het loont dus om in de oplossingen niet uitsluitend in te zoomen op tekorten: het gaat om een meersporenbeleid.

Uit de recente Staat van het Onderwijs blijkt verder dat het helpt om weloverwogen keuzes te maken in het onderwijsaanbod: waar leggen we de prioriteit en hoe intensiveren we het aanbod? Ook is het goed te kijken naar de gerichte inzet (in tegenstelling tot het automatisch volgen) van lesmethodes. Tot slot is het bij het kiezen van interventies van belang te bedenken dat de effectiviteit sterk afhangt van de schoolcontext. De voedingsbodem voor een interventie is op de ene school veel gunstiger dan op de andere.

³ OECD (2021) *Principles for an Effective Educational Recovery*. Paris: OECD.

⁴ Zie ook:

Bolhaar, J., Huskes-Hemers, A., van der Ven, K. (2018). *Bewezen (in)effectieve maatregelen tegen leervertraging in het primair onderwijs*. Den Haag: CPB.

School aan Zet. *Kwaliteitskaart Tijd voor Lezen en Taal*.

⁵ CAOP (2020). *Onderwijstijd: meer of minder*. Internationaal vergelijkend onderzoek naar de urennorm en onderwijstijd in het primair onderwijs. Den Haag: CAOP.

Zijstap: het is de vraag of de effectiviteit van interventies in maanden leerwinst uitgedrukt kan worden

De kanttekening dat effectiviteit contextafhankelijk is, geldt ook voor de menukaart met interventies waaruit scholen kunnen kiezen in het kader van het NPO. Deze menukaart is gebaseerd op de 'Teaching and Learning Toolkit' van de Engelse Education Endowment Foundation (EEF). Van de EEF is ook de notie overgenomen om de effectiviteit van interventies uit te drukken in 'maanden leerwinst' en niet in 'winst in leeropbrengsten'. Daar is veel op af te dingen: leerwinst ten opzichte van wat? Onder welke voorwaarden (levert de interventie 'feedback' altijd 8 maanden leerwinst op)? Kunnen we er eigenlijk überhaupt wel van uitgaan dat interventies in de Britse en Nederlandse context tot vergelijkbare leerwinst leiden terwijl het onderwijssysteem heel anders is? Dat zijn belangrijke nuanceringspunten.

Het is goed te beseffen dat de makers van de Engelse toolkit vooral voor de vertaling in 'maanden leerwinst' hebben gekozen om effectiviteit van interventies voor onderwijsprofessionals tastbaar te maken. En ondanks de bezwaren is het wél een manier om de vraag (compenseren van de effecten van gemiste onderwijstijd) en het antwoord (bewezen effectieve interventies) uit te drukken in dezelfde eenheid, namelijk tijd.

Denkrichting voor het werken aan brede vorming

Het intensiveren van het onderwijs zou ertoe kunnen leiden dat de brede vorming ook de komende periode naar de achtergrond verdwijnt. Gezien de driedelige taak van het onderwijs (kwalificatie, socialisatie, subjectificatie) is dat zeer onwenselijk. Een breed aanbod is dus nodig. Deels kan dat binnenschools georganiseerd worden: als leerkrachten zich concentreren op effectievere interventies voor de kernvakken, kan tijd vrijkomen voor brede vorming. Waar mogelijk kan echter ook buitenschools extra aanbod worden georganiseerd dat brede ontwikkeling stimuleert (denk aan sport en creativiteit). Het voordeel is dat daar specialisten voor kunnen worden ingezet, zodat de druk op leraren niet toeneemt.

Geen tijd te verliezen?!

In het licht van al deze inzichten heeft de titel van deze verkenning twee betekenissen. Om te beginnen illustreert deze dat wij het vraagstuk van de gemiste onderwijstijd zelf hebben gecreëerd door de grote rol die wij de factor tijd laten spelen in de selectie en de onderwijskansen van leerlingen. Was in plaats van het gestandaardiseerde systeem de ontwikkeling van leerlingen

leidend, dan konden leerlingen nu gewoon verder waar zij gebleven waren en was er helemaal geen sprake van tijd om te verliezen.

De werkelijkheid is anders en dus staan wij voor de opgave te zorgen dat leerlingen niet de dupe worden van de botsing van de coronacrisis met ons onderwijssysteem. Daarin is 'geen tijd te verliezen' in de zin dat leerlingen de kans moeten krijgen om vóór het selectiemoment eventuele vertragingen in te lopen. De kinderen die het hardst zijn getroffen, moeten het meest worden geholpen – nu meer dan ooit.

Inzichten om mee te nemen uit deze verkenning

- * Tijd is een relatief begrip; er is geen 'gouden standaard' voor onderwijstijd.
 - * Tijd is vooral belangrijk omdat we het een bepalende rol hebben gegeven in ons systeem.
 - * Meer tijd is niet voor alle leerlingen dé oplossing.
 - * Meer tijd is voor sommige leerlingen wél cruciaal voor een eerlijke kans binnen ons systeem.
 - * De waarde van onderwijstijd wordt bepaald door de invulling en door de kwaliteit van de leraar.
- Belangrijke vragen zijn: hoe vullen we de tijd effectief in? Hoe kunnen we de tijd optimaal benutten? Voor welke groepen is meer tijd zinvol? Waar vinden we tijd voor brede vorming?